

A hatalommal és az erőfölénnyel visszaélés kriminológiai vonatkozásai

A hatalommal és az erőfölénnyel visszaélés a szándékos bűncselekmények jelentős részének lényegi jellemvonása. Bár maga a jelenség nem új, az elkövetési módok a jelenlegi transznacionális kereskedelem körülményei között azonban jelentősen megváltoztak. Emiatt e bűncselekmények tartalma és formája eltér a hagyományos bűncselekményekétől. Ennek ellenére a jogi válaszstratégia nem lép túl a tradíciókon, s ezért az vagy késik, vagy inadekvát, vagy egyidejűleg mindkettő. Épp emiatt veszélyes az erőfölénnyel visszaélés a társadalomra.

A fizikai erő az élővilágban döntő szerepet játszik a túlélésért vívott küzdelemben. Ez az ősi ösztön fontos volt az emberré válás során csakúgy, mint később, a társadalommá alakulás folyamatában. Ekkor már belépett az erőnek egy másik dimenziója is: a szellemi erő, s ezt egészítette ki az anyagi erőforrások szűkebb-bővebb tartománya.

Az erő része az erőfölény, a törzsfajlódásnak ez volt az egyik záloga. Aligha vonható kétségbe, hogy az erőfölény, ennek kihasználása az élővilág fontos jellemvonása. Nélkülözhetetlen eleme a folyton változó környezetben való alkalmazkodásnak, ennek során a természetes biológiai szelekciónak, végső soron a sikeres túlélésnek. A társadalom fejlődése során is ez biztosította fajunk fennmaradását, a társadalomnak és a gazdaságnak a folyton változó körülmények közötti helyzetállását. Nincs ez másképp a jelenünket jellemző kapitalista gazdaságban sem.

Az erőfölénnyel való visszaélést megfigyelhetjük ugyan az állatvilágban is (ahol gyakorta a sikeres kiválasztódás és fajmegmaradás egyik záloga), viszont csak az emberi tudat kialakulásától kezdve beszélhetünk erről mint tudatos jelenségről. Épp ezért jelentőséget is csak ettől kezdve tulajdoníthatunk neki. Az erőfölénnyel visszaélésnek lényegi eszközeleme a szükségletek kielégítésének, problémák megoldásának erőszak alkalmazásával történő megvalósítása.

Mielőtt erről bővebben szó esne, meg kell említeni, hogy az erőfölénnyel élés minősége alapvetően megváltozott azáltal, hogy az emberiségnek – ellentétben az állatvilággal – tudata van, s ennek segítségével alkalmassá válik arra, hogy a saját maga érdekeit a lehetőségek sokoldalú mérlegelése (az előnyök és hátrányok összehasonlítása utáni választási, döntési és az erre következő cselekvési folya-

mat) által legyen képes képviselni. Nemcsak biológikumával, hanem pszichikuma segítségével is alkalmassá válhat arra, hogy felülkerekedjen környezetén. Összetett stratégiai döntéseket hozhat, amelyek során mérlegelheti tettének lehetséges hozadékait, a pozitívokat és a negatívokat egyaránt. Morális lényként érdekei érvényesítésekor nemcsak a saját, hanem környezete elvárásait, a hozzá tartozó közösségnek az értékrendszerét is számításba veheti. Szuverén entitásként pedig akceptálhatja (vagy épp ellenkezőleg: figyelmen kívül hagyhatja) a nagyobb közösség által akár kulturális informális normákban, akár írásos formában rögzített engedélyeket és tiltásokat.

Az erőfölénynek mint lehetőségnek az érvényesítése nem korlátlan: megkülönböztetjük egymástól a *lokális*, a *regionális* és a *globális erőfölényt*. Mindhárom esetben többnyire fontos szerephez jut a vagyoni-gazdasági erő, de nem becsülhetők le a különböző erőközpontok közötti formális vagy informális kapcsolatok, megállapodások, egyezmények és engedélyek. Minél nagyobb gazdasági erő párosul kiterjedt kapcsolati hálóval, annál jelentősebb az erőfölényben lévő személy, csoport vagy formális szervezet érdekérvényesítő ereje. Más megközelítésben: annál nagyobb hatalma van azok felett, akik nála gyengébbek, s ha akarja, annál inkább képes saját akaratának formális vagy informális eszközökkel való kikényszerítésére.

Erőfölény, erőfölénnyel visszaélés és politikai hatalom

E témakör tárgyalása előtt megjegyzem, hogy a részletes vizsgálódás köréből kirekeszttem azokat a szervezeteket és intézményeket, amelyek vagy kifejezetten bűnelkövetés céljára létesültek, vagy ha nem, a bűnelkövetés eszközcselekményként tevékenységük szerves része az általuk megjelölt fő cél érdekében. Ez azt jelenti, hogy a legkülönbözőbb feladatok ellátására léthozott *terrorszervezetek* (és így a terrorizmus) tanulmányozása éppúgy *nem* feladatunk, miként a szervezett bűnözésé sem. Megemlítem továbbá, csupán összefüggéseiben érintem az *állami és kormányzati bűnözést*, mert annak részletes kriminológiai elemzése már meghaladná e munka kereteit.

Az erőfölény ténye mindig valamiféle (kezdetben leginkább csak fizikai erőben megnyilvánuló, később territorialis, kulturális, de leginkább gazdasági) hatalmat (is) jelentett azokkal kapcsolatban, akikkel szemben az erőfölény megnyilvánult. Ezért esik szó összevontan a hatalom és erőfölény, a hatalommal és az erőfölénnyel visszaélés összefüggéseiről. Azonban már itt megjegyzem: az

erőfölény és a vele való visszaélés szakirodalma csaknem kizárólag a gazdasági tevékenységek elemzésére korlátozódik.

A történelmi idők homályába visszatekintve azt figyelhetjük meg, hogy a *halommal visszaélést* mint „haladó hagyományt” kezelhetjük, ami valamennyi rendelkezésünkre álló materiális bizonyíték szerint zajlott fent (például háborúk), középen (például főúri erőszak az alattvalókkal) és lent (például családon belüli erőszak). Nélküle az ókori civilizációk imperiális harcai csakúgy elképzelhetetlenek, mint a későbbiekben az iparosodás, vagy napjaink világrendje. Ez a jelenség abban az esetben széles körben tolerált tevékenység, ha bizonyos, elfogadott játékszabályok betartásával zajlik. Az elvárások megalkotásában és működtetésében kulturális hagyományok éppúgy szerepet játszanak, mint (a jórészt ezekre alapozódó) morális és jogi normák. Ezek adják meg és mozgatják a támogatott, a túrt és a tiltott zónák mennyiségi és főként a minőségi határait.

A későbbiekben kifejtendők jobb megértéséhez nem felesleges néhány kérdést feltenni. Ilyenek a következők:

- Meddig tolerálható az erőfölény akár mennyiségi, akár minőségi szempontból?
- Mi tekinthető az erőszakba történő önkéntes beleegyezésnek?
- Hol húzódik egyrészt a normalitás és a deviancia, másrészt a még tolerált (ám esetleg már negatív előjelű) deviancia és a bűn határa?
- Mit kezdünk általában a megbüntethetetlen bűnökkel, az arányos büntetéssel nem sújtható bűnökkel – és azok elkövetőivel?

Kétségtelen, hogy a lehetséges válaszok se nem egyszerűek, se nem megkerülhetők, ha összetett világunkban akárcsak felületesen el szeretnénk igazodni. Épp ezért valamennyi feltett kérdésre teljes körű válasz ezúttal nem is adható. Nem könnyíti meg helyzetünket, ha – mintegy bagatellizálva jelen világunk történéseit – arra próbálunk utalni, hogy manapság az erőfölénnyel visszaélés, következményeit tekintve, meg sem közelíti mondjuk az ókor vagy a középkor nagyurainak ténykedéseit. De akkor se jutunk közelebb célunk eléréséhez, ha ellenkezőleg: ténybeli ismeretek nélkül, a jelenségekört elbulvárosítva, horrorisztikus helyzetábrázolásban merülünk el. Az ítéletalkotásban nagy szerephez jut az összehasonlítás mind mennyiségi, mind minőségi szempontból. A levont következtetések pedig nagymértékben függenek az értékelés kulturális környezetétől.

Noha a kriminológiai kutatások során immár tradícióvá vált a bűncselekmények jogszabályokban rögzített formái alapján az etiológiai megközelítés, s ennek nyomán e tudományterület a kellelénél jobban összpontosítja figyelmét a közte-

rületi bűncselekményekre (street crime¹), azonban a tudósok az 1990-es évektől kezdődően folyamatosan növekvő figyelmet szentelnek a szervezeti és állam által elkövetett bűntettek oksági tényezőinek.² Egyet lehet érteni azzal az állítással, amelyik szerint a *kriminológiának elemi kötelessége*, hogy módszereinek felhasználásával az állam által elkövetett bűncselekményeket *megértse*, beleértve annak *eldöntését* is, hogy a deviáns cselekmény, összevetve más, büntetendővé nyilvánított tettel, büntetendőséget érdemel-e.³ Magam részéről, ezt a kívánalmat tovább bővítve, általá-

---

¹ Itt jegyzem meg: ennek az angolszász szakirodalomban evidenciaszinten kezelt szakkifejezésnek nem létezik egzakt definíciója. Iránymutató lehet az a rendőrségtől származtatható álláspont, amelyik szerint e kifejezésen a média az erőszakos bűncselekmények legdurvább formáit érti, mint az emberölést, az erőszakos közöszlést, rablást, súlyos testi sértést. Vö. Crime Reports and Statistics. Section VI. Crime in the Cities. The State of New Jersey, Department of Law & Public Safety, Office of the Attorney General, 2000. http://www.njsp.org/info/ucr2000/sec6_ucr2000.htm

² Mindazonáltal a jelen munka e kérdéskört csupán érinti. Egy soron következő kutatás végtermékeként szándékozom a témakört részletesen bemutatni. E helyütt mégis lásd például John P. J. Dussich: Some Theoretical and Pragmatic Observations on the Abuse of Power. In: Günther Kaiser – Helmut Kury – Hans-Jörg Albrecht (eds.): Victims and Criminal Justice. Vol. 52/2: Particular Groups of Victims. Part 2. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1991, pp. 677–688.; Dawn L. Rothe – David O. Friedrichs: The state of the criminology of crimes of the state. Social Justice, vol. 33, no. 1, 2006, pp. 147–161.; Ronald C. Kramer – Raymond J. Michalowski: War, aggression, and state crime: A criminological analysis of the invasion and occupation of Iraq. British Journal of Criminology, vol. 45, no. 4, 2005, pp. 446–469.; Raymond J. Michalowski – Ronald C. Kramer (eds.): State-corporate crime: Wrongdoing at the intersection of business, government. Rutgers University Press, New Jersey, 2006; Christopher W. Mullins – Dawn L. Rothe: Power, bedlam, and bloodshed: State crime in post-colonial Africa. Peter Lang Publishing, 2008 [2008a]; Christopher W. Mullins – Dawn L. Rothe: Blood, power, and bedlam: Violations of international criminal law in post-colonial Africa. Peter Lang, 2008 [2008b]; Dawn L. Rothe – Christopher W. Mullins: Symbolic gestures and the generation of international social controls: The International Criminal Court. Lexington Books, 2006; Dawn L. Rothe – Christopher W. Mullins: Darfur and the politicalization of international law: Genocide or crimes against humanity. Humanity and Society, vol. 31, no. 1, 2007, pp. 83–107.; Dawn L. Rothe – Christopher W. Mullins: Genocide, war crimes and crimes against humanity in Central Africa: A criminological exploration. In: Alette Smeulers – Roelof Haveman (eds.): Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes. Intersentia, Antwerpen, 2008, pp. 135–158.

³ Így Gregg Barak: Crimes by the Capitalist State. Albany: State University of New York Press 1991; David O. Friedrichs: The crime of the century? The case for the Holocaust. Crime, Law and Social Change, vol. 20, 2000, pp. 21–41.; David Kauzlarich – Ronald C. Kramer: Crimes of the Nuclear State: At Home and Abroad. Northeastern University Press, Boston, 1998; Ronald C. Kramer – Raymond J. Michalowski (2005): i. m. 446–469. o.; Jeffrey Ian Ross (ed.): Varieties of State Crime and its Control. Criminal Justice Press, 2000. Idézi őket Rick A. Matthews – David Kauzlarich: State crimes and state harms: a tale of two definitional frameworks. Crime, Law and Social Change, vol. 48, 2007, p. 53.

ban a hatalommal visszaélések eseteire terjesztem ki. Indokolásképp legyen szabad *Heiner Stacharowsky*ra hivatkozni, aki szerint megszokott jelenségként kezelhetjük, hogy a világ legkülönbözőbb régióiban a hatalommal bírók legváltozatosabb devianciáit nem nevezik nevén, következőképp általában nem is sújtják őket büntetőjogi szankciókkal, hanem botrányaikat állásvesztés, lemondás, esetleg személycsere követi, s ezt tekintik megfelelő szankciónak. A társadalmakban különféle mechanizmusok alakultak ki abból a célból, hogy a közösségnek immár tehetetlen jelentő hatalmasságokat eltüntessék a nyilvánosság elől – folytatja *Stacharowsky*. Ennek jellemző formája, amikor az illetőt a média elé dobják, ami alkalmas lehet arra, hogy az egyént a közvélemény előtt degradálja. Lényegében a média mondja ki a köz ítéletét a bukott közszereplő viselt dolgairól. Ezáltal elérhető, hogy a hatalom többi birtokosa kifejezésre juttassa azt, miszerint azzal, hogy az illetőt a média közvetítésével a nép kezére adta, egyúttal kizárta sorából. Következőképpen ezzel jelzi azt, hogy elhatárolódik a deviáns tetteket megvalósító egyéntől.⁴

Itt jegyzem meg azonban, hogy az idézett szerző egy szóval sem tesz említést arról, hogy az általa bemutatott szankcionálási metódus korántsem garancia arra, hogy az magára a helytelenített devianciára azok elkövetőin keresztül bármiféle hatást fog gyakorolni. Inkább azt jelzi, hogy a hatalom reprezentánsai elkerülhetik azokat a többnyire jogszabályokban is rögzített megbélyegzési formákat, amelyeknek – elvileg – a társadalom valamennyi tagját, így akár a formális, akár az informális hatalommal bírót is sújtaniuk kellene. Esetükben a büntetés maga a botrány kitörése, az ezáltal esetleg bekövetkező egzisztenciális (és sok esetben az ezzel együtt járó pénzügyi) veszteség. Ebből azonban a „lebukotthoz” hasonló helyzetben lévők (jellemzően azok is, akik az imént látszólag mélyen egyetértettek az kizárási procedúrával) még gyakran nem azt a következtetést vonják le, hogy ilyen tettet nem szabad elkövetni, hanem azt, hogy jobban fel kell magukat vértetniük a tett és a nyomában járó elítélendő következmény nyilvánossá válása ellen. Az úgynevezett „street crime” bűnismétlőktől eltérően ez a gondolkodásmód a hatalom birtokosai esetében gyakorta hosszú távon sikeres manőver, aminek legfőbb forrása az erőfölény hatékony alkalmazása.

Mit tekinthetünk a hatalom bűnözésének? *Vincenzo Ruggiero* erre a kérdésre 2007-ben adott akceptálásra méltó választ a következő *definícióval*. E szerint a *hatalom bűnözése* (power crime) a cselekmények körét behatárolja azokra az esetekre, amelyekben az aktorok az államok, a társaságok, a pénzügyi intézmények és más, hasonló hatalommal felvértezett szervezetek. A hatalom bűnözésének *elkövetői* azok,

---

⁴ Heiner Stacharowsky: Massenmedien und Kriminalität der Mächtigen. Inaugural Dissertation. Druckerei Baier, Heidelberg, 1994, S. 1., 161.

akik – áldozataik javaival egybevetve – eltúlzott mértékben birtokolnak materiális vagy szimbolikus forrásokat.⁵ Úgy véljük – írja Ruggiero és Welch –, hogy „a hatalom bűnözésének megítélése ellentmondásos és erősen problematikus, mivel az elkövetők a szabadság magasabb fokát élvezik. A tevékenységük hatásainak kontrollálása céljából rendelkezésre álló kapacitás számukra lehetővé teszi, hogy tetteik kriminális természetét nagyvonalúbban kezeljék (vagy egyenesen figyelmen kívül hagyják). [...] Ennek az elkövetői körnek jobb képességei vannak bűnöző tevékenysége következményeinek kontrollálására, ami általában azzal az eredménnyel jár, hogy nem sikerül ezeket a tetteket megfelelően bizonyíthatóvá tenni.”⁶

A hatalom bűnözésének egyik – témánk szempontjából nem központi – része az állam által elkövetett bűncselekmények halmaza. Ennek szakirodalma alapvetően a súlyos, leggyakrabban tömeges embervesztéssel járó szándékos tettekre összpontosítja figyelmét, s ezen belül is két fő területre fókuszál. Ezek egyike a gyakran népszerűtlen párosuló bűncselekmények geneziséjét és magyarázó tényezőit, továbbá (főként viktimológiai jellegű) következményeit tárgyalja.⁷ Az e körbe sorolható bűncselekmények – többnyire egyetlen állam vagy annak valamely része által egy másik állam, vagy a saját állam valamelyik másik része (elsősorban a lakosság) ellen végrehajtott rémtettek – feldolgozására koncentrálnak. Ilyenek például a szudáni Dárfúrban végrehajtott vérengzések⁸, az Amerikai Egyesült Államok különböző háborúi. Ez utóbbiakban becslések szerint közvetlenül vagy közvetve mintegy kétmillió embert öltek meg. Ezek közül kiemelkedik az Egyesült Államok Vietnam, Panama, Nicaragua⁹, vagy Irak elleni törvénytelen háborúja.¹⁰ Vannak, akik úgy vélik: Amerika a felsorolt és itt meg nem említett (például dél-amerikai rezsimeket

---

⁵ Vincenzo Ruggiero: War, Crime, Empire and Cosmopolitanism. *Critical Criminology*, vol. 15, 2007, pp. 211–221. Idézi Vincenzo Ruggiero – Michael Welch: Power crime. *Crime, Law and Social Change*, vol. 51, 2009, p. 298.

⁶ Vincenzo Ruggiero – Michael Welch: Uo.

⁷ Erre lásd a régebbi irodalomból példaként John Hatchard: Victims of Crime and Abuse of Power in Africa: An Overview. In: Günther Kaiser – Helmut Kury – Hans-Jörg Albrecht (eds.): i. m. 689–732. o.; Kwame Frimpong: Victimising the Accused and the State Through Incarceration – The Experience of Botswana. In: Günther Kaiser – Helmut Kury – Hans-Jörg Albrecht (eds.): i. m. 733–745. o.; Elias Neuman: Victimization and Abuse of Power in the Latin American Prisons. In: Günther Kaiser – Helmut Kury – Hans-Jörg Albrecht (eds.): i. m. 747–762. o.

⁸ Christopher W. Mullins – Dawn L. Rothe: Darfur: The forgotten ones. *Critical Criminology*, vol. 15, no. 2, 2007, pp. 135–158.; Dawn L. Rothe – Christopher W. Mullins (2007): i. m.

⁹ Dawn L. Rothe: State Criminality. *The Crime of All Crimes*. Lexington Books, Lanham, 2009

¹⁰ Ronald Kramer – Raymond J. Michalowski (2005): i. m.; Ronald Kramer – Raymond J. Michalowski (2006): i. m.; Michael Welch: i. m.; Max Boot: Neither New nor Nefarious: The Liberal Empire Strikes Back. *Current History*, vol. 102, no. 667, 2003. <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/boot.htm> Idézi Raymond J. Michalowski: Power, crime and criminology in the new imperial age. *Crime, Law and Social Change*, vol. 51, 2009, pp. 306.

megdöntő) beavatkozásait azért hajthatta végre, mert gazdasági erejével – háttérben az IMF-fel és a Világbankkal – bármit megtehetett, amit akart.¹¹

A globalizáció azonban ezeket a hatalmi játszmákat is folyamatosan átalakítja, s új tartalommal tölti meg. *Barbara Hudson* hívja fel a figyelmet, hogy *Ulrich Beck* erre az Egyesült Államok Irak elleni beavatkozása elleni világméretű tiltakozást hozza fel példaként. Ezt ő a „kozropolita empátia” példájaként említi, ahol az emberek feláldozása másik globális régiókban és kultúrákban többé nem tekinthető a „barát–ellenség” megosztásnak, mert ma már szimpátiát válthat ki az embertárs nélkülözésének hangoztatása. A tömegtájékoztató a nélkülözés iránti fájdalom érzetét hívja elő az emberből, akiben tudatosul, hogy mindez esetleg csak azért fordulhat elő, mert más a ruházata, a vallása, a nyelve és a történelme, hogy emiatt éheznek, sérül és hal meg, s kell nélkülöznie a szeretteit. A terror elleni háború – Beck érvelése alapján – inkább azonosítható „másik csoportokkal”, mint ellenségnek tekinthető nemzetállamokkal. Ebből következően viszont a nemzetállamok felmentést kaphatnak a háborúk idejére érvényes konvenciók és szabályok alól. Ez viszont ahhoz vezet, hogy a nemzetállami játékszabályokat és az általánosan elfogadott jogvédelmet, egyezményeket és előírásokat felváltják a mindenféle állam fennhatósága alól kikerült egyének és közösségek elleni fellépések. Ez pedig az erőszakhoz, az antihumánus tettek eszkalációjához, végső soron a véget nem érő orwelli állam háborújához vezet.¹²

Márpedig a szervezeti és az állami bűnözéssel foglalkozó tanulmányok központi tétele annak hangsúlyozása, hogy a *súlyos bűnök csaknem mindig az erős hatalom produktumai*. Fontos következménye ennek, hogy minél erősebb a hatalomkoncentráció, annál nagyobb annak az esélye, hogy bűncselekmények kapcsolódjanak hozzá.¹³ És az sem hagyható figyelmen kívül – legalábbis ha a nagyságrendeket is össze kívánjuk hasonlítani –, hogy noha egy bűnöző csoport megfélemlíthet egy szomszédot, egy tekintélyelvű államvezető a teljes lakosságot félemlítheti meg. S miközben bűnöző szindikátusok gyakori jellemzője, hogy illegális drogokat állítanak elő a szomszédságban, a fegyveres erők gyerekekből és felnőttekből verbuvált csapatokkal félemlíthetnek meg idegeneket.¹⁴ E körbe sorolódnak az

¹¹ Naomi Klein: *Shock doctrine: the rise of disaster capitalism*. Picador, 2007; Saskia Sassen: *Globalization and its discontents. Essays on the new mobility of people and money*. New Press, New York, 1998; Joseph E. Stiglitz: *Globalization and its discontents*. Norton, New York, 2003. Idézi Raymond J. Michalowski: i. m. 306. o.

¹² Barbara Hudson: *Difference, diversity and criminology: The cosmopolitan vision*. *Theoretical Criminology*, vol. 12, no. 3, 2008, p. 285.

¹³ Raymond J. Michalowski: i. m. 311. o.

¹⁴ Uo.

Ugandában¹⁵, Ruandában¹⁶ vagy Nigériában¹⁷ végrehajtott *emberiesség elleni bűntettek* (amelyek egy része, követve a háborúk több évezredes hagyományait, a szexuális erőszak keretében valósult meg a legkegyetlenebb formájában¹⁸), vagy Bedlam tragédiája.¹⁹ Ezek azért tartoznak az állam bűnözéséhez, mert az állami kormányzat által fenntartott hadsereg követte el a kegyetlenségeket.

Christopher W. Mullins álláspontja szerint a *nemzetközi jog definícióját követve* ugyanis *állam által elkövetett bűncselekmény* valamennyi olyan akció, amely megsérti a nemzetközi jogot és/vagy az adott állam saját jogát, amennyiben ezek az akciók olyan személyekhez kötődnek, akik az állam nevében viszik véghez tetteiket, tekintet nélkül a személy gazdasági, politikai és ideológiai érdekeire.²⁰ Az állambűnözés definiálása azért is fontos, mert e nélkül lehetetlen meghatározni e bűncselekményfajta áldozati létszámát.²¹ Noha az állambűnözés címkézése eltérő (így például politikai bűnözés, kormányzati bűnözés, állam által szervezett bűnözés), mégis a legtöbb tudós, aki ezen a szakterületen dolgozik, egyetért abban, hogy a *kormányzati vagy állami bűnözés illegális, szociális sérelmet okoz, vagy olyan tetteket foglal magában, amelyek esetében az állam és hivatalainak előnyei ellentétesek azokkal a célul kitűzött hasznokkal, amelyek érdekében ezeket a hivatalokat az állampolgárok szolgálatára létrehozták*. A politikai szereplőkhöz és szervezetekhez kapcsolódó bűnözésnek ez a megközelítése összhangban van *Clinard*

---

¹⁵ Christopher W. Mullins – Dawn L. Rothe (2008a): i. m.

¹⁶ Christopher W. Mullins: 'He Would Kill Me With His Penis': Genocidal Rape in Rwanda as a State Crime. *Critical Criminology*, vol. 17, 2009, pp. 15–33.

¹⁷ A vizsgálatok szerint a nők elleni erőszakos cselekmények elkövetői többnyire az állami biztonsági szolgálat emberei. Az is nyilvánvaló, hogy a különféle nemzetközi szervezetek szankciói teljes mértékben hatástalanok az olajat mint fegyvert használó Nigéria hatalmi elitje, az őket kiszolgáló korrupt hivatalnokok számára. Emily Lenning – Sarah Brightman: Oil, Rape and State Crime in Nigeria. *Critical Criminology*, vol. 17, 2009, pp. 35–48.

¹⁸ Lásd Christopher W. Mullins: i. m.; továbbá az egykori Jugoszlávia területére vonatkoztatva Claudia Card: Rape as a weapon of war. *Hypatia*, vol. 11, no. 4, 1996; Todd A. Salzman: Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims in the Yugoslavia. *Human Rights Quarterly*, vol. 20, 1998; A szudáni Dárfúr példáján: Sudan, Darfur: Rape as a weapon of war: Sexual violence and its consequences. Amnesty International, London, 2004; The crushing burden of rape: Sexual violence in Darfur. Médecins Sans Frontières, Netherlands, 2005; Christopher W. Mullins – Dawn L. Rothe (2007): i. m.; Five years on: No justice for sexual violence in Darfur. Human Rights Watch, New York, 2008

¹⁹ Christopher W. Mullins – Dawn L. Rothe (2008b): i. m.

²⁰ Christopher W. Mullins: i. m. 5. o.

²¹ David Kauzlarich – Rick A. Matthews – William J. Miller: Toward a Victimology of State Crime. *Critical Criminology*, vol. 10, 2001, p. 175.

és Quinney 1973-as klasszikus elhatárolási-fogalmi rendszerével.²² Ők a hivatásbeli és a közösségi bűncselekmények között tettek különbséget, rámutatva azok leglényegesebb közös vonására, nevezetesen: *mind a kormányzati, mind az állami bűnözés a szervezeti bűnözés egyik fajtája.*

Kauzlarich, Matthews és Miller a kormányok által elkövetett bűnöket a következőképp csoportosítja²³:

- 1) Hazai–nemzetközi kormányzati bűncselekmények (Domestic–International Governmental Crime; DIGC). Ide azok a cselekmények tartoznak, amelyek valamely ország földrajzi joghatályán belül sértik meg a nemzetközi jog²⁴ vagy az emberi jog standardjait. Például a nemzetközi egyezmények (így egyebek mellett a Polgári és politikai jogok egyezménye, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának tilalmáról szóló egyezmény, a nők politikai jogairól szóló egyezmény, továbbá a nukleáris kísérletek tilalmáról szóló egyezmény) megsértése tartozik e fogalomkörbe.
- 2) Hazai–hazai kormányzati bűncselekmények (Domestic–Domestic Governmental Crime; DDGC). Ez magában foglalja azokat a cselekményeket, amelyek valamely ország földrajzi joghatályán belül a saját állam büntető vagy közigazgatási jogszabályaiba ütköznek.²⁵ E bűncselekmények körébe tartoznak a rendőri erőszaknak azok az esetei, amelyek az eljárási jog, az alkotmány és a polgári jog szabályaiba ütköznek.
- 3) Nemzetközi–nemzetközi kormányzati bűncselekmények (International–International Governmental Crime; IIGC). Ide azok a kormányzat által elkövetett bűncselekmények tartoznak, amelyek az adott állam földrajzi joghatályán kívül sértik meg a nemzetközi jog²⁶ vagy az emberi jogok standardjait.
- 4) Nemzetközi–hazai kormányzati bűncselekmények (International–Domestic Governmental Crime; IDGC). E körbe tartoznak azok a kormányzat által

²² Marshall B. Clinard – Richard Quinney: *Criminal Behavior Systems: A Typology*. Holt, Rinehart, and Winston, New York, 1973

²³ David Kauzlarich – Rick A. Matthews – William J. Miller: i. m. 178–183. o.

²⁴ David Kauzlarich: *A criminology of the nuclear state*. *Humanity and Society*, vol. 19, 1995, p. 40.

²⁵ Uo. 41. o.

²⁶ Uo.

külföldön elkövetett bűncselekmények, amelyek az adott állam saját büntető- vagy közigazgatási törvényeibe ütköznek.²⁷

William Chambliss az előbbi kört szűkítve, az államilag szervezett bűnözést (state-organised crime) állítja a figyelem középpontjába, amit a következőképp definiál²⁸: Az állam által szervezett bűnözés legfontosabb típusa azokat a tetteket tartalmazza, amelyeket a jog kriminálisnak minősít, és az állami hivatalnokoknak az államot képviselő foglalkozásaival vannak kapcsolatban. Példaként említhető a szerzői jogok bitorlása, a csempészés, a politikai gyilkosság, a bűnözői összeesküvés, továbbá az állam tevékenységét korlátozó jogszabályok erőszakos megsértése során bűnsegédként megvalósuló állami bűnpártolás. Nem tartoznak az állam által szervezett bűnözés fogalmába azok a cselekmények, amelyek hasznát csak egyes közhivatalnokok élvezik, így például a vesztegetések, ugyanígy a rendőrség által magánszemélyekkel szemben alkalmazott meg nem engedett erőszak, kivéve ha az erőszak e formáját a büntetőtörvény tartalmazza, tehát része a hivatalos politikának. Hasonló állásponton van az őt követő Gregg Barak²⁹, s a fogalmi rendszer tisztázáshoz jelentősen hozzájárult David O. Friedrichs³⁰, aki megkísérelte az állam és annak kormányzata által elkövetett bűncselekmények szétválasztását és rendszerezését. Az eszmecserék eredményeként Chambliss korábbi definícióját a következőkkel javasolta kiegészíteni³¹: az államilag szervezett bűnözés fogalmába tartozik „az a magatartás, amelyik olyan nemzetközi egyezményeket és elveket sért meg, amelyeket nemzetközi testületek bíróságai és egyezményei hoztak létre”.

Vannak, akik úgy vélik: a hatalom vagy az állam bűnözése integrálható a bűncselekmények többségét alkotó úgynevezett közterületi bűncselekmények (street crimes) elméletébe. Ezek a kutatók a hagyományos teóriák szerint haladva³² olyan integrációs

---

²⁷ Uo.

²⁸ William J. Chambliss: State-organized crime. *Criminology*, vol. 27, 1989, p. 184. Idézi Rick A. Matthews – David Kauzlarich: State crimes and state harms: a tale of two definitional frameworks. *Crime, Law and Social Change*, vol. 48, 2007, p. 45.

²⁹ Gregg Barak: i. m.

³⁰ David O. Friedrichs: State crime or governmental crime: Making sense of the conceptual confusion. In: Jeffrey Ian Ross (ed.): *Controlling state crime*. Garland, New York, 1995, pp. 53–79.; David O. Friedrichs: *State crime: Volumes I & II*. Ashgate, Dartmouth, 1998; David O. Friedrichs: *Trusted criminals: White collar crime in contemporary society*. 3rd ed. Wadsworth, Belmont, 2007

³¹ William J. Chambliss: Commentary. *Society for the Study of Social Problems Newsletter*, vol. 26, no. 1, 1995. Idézi Ronald C. Kramer – Raymond Michalowski (2005): i. m. 447. o.

³² John Braithewaite: *Crime, shame, and reintegration*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989; Charles Tittle: *Control balance: Toward a general theory of deviance*. Westview Press, 1995

modellt alkottak, amelyik alkalmas azonos (így például szervezeti vagy interakciós) szinten analizálni a szóban forgó cselekményeket is.³³ Ezzel összefüggésben azonban *Dawn Rothe és Christopher Mullins*³⁴ rámutatott arra, hogy amíg egyrészt ez az integrációs törekvés bizonyos bűncselekmények kevésbé komplex analízisének egyfajta akceptálható formája lehet, addig az állam bűncselekményei lényegesen összetettebbek annál, mintsem hogy egy kalap alá lehetne őket venni a hagyományos bűncselekményekkel. A hatalom- vagy állambűnözés különféle megnyilvánulási formái magukban foglalják a történelmet, a kultúrát, a politikát, az ideológiát, a nemzetközi relációkat, a jogot és a gazdaságot. A bűnözés elméletének tehát eléggé rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy adaptálja és befogadja ezeket a tényezőket.³⁵ A hivatkozott megállapítás értelemszerűen kiterjeszhető a szervezeti, így a vállalati bűnözés legkülönfélébb formáira is. Itt szükséges megjegyezni: mindazoknak, akik a hatalom és a bűnözés összefüggéseivel kívánnak foglalkozni, alaposan ismerniük kell az adott társadalomban működő hatalmi hálózatot.³⁶

E rész lezárásaként említem meg, hogy az úgynevezett *kritikai kriminológiát* (critical criminology) művelők körébe sorolt tudósok egy új megközelítéssel hívták fel magukra a figyelmet. Abból indultak ki, hogy a különféle, egymással is korporatív kapcsolatban működő szervezetek történelmileg beépültek az államszervezetekbe, illetve a kormányzatok működésébe. Ebből a felismerésből bontakozott ki a *radikális* vagy más néven: *kritikai kriminológia és viktimológia*. Utóbbi tárgya az államilag szervezett ártalom és erkölcstelenség³⁷, ami sokféle módon valósulhat meg, korántsem csak az előzőekben megemlített, többnyire fegyveres konfliktusok formájában.

³³ Gregg Barak: *Integrating criminologies*. Allyn and Bacon, Boston, 1998

³⁴ Dawn L. Rothe – Christopher W. Mullins: *Symbolic gestures and the generation of international social controls: The International Criminal Court*. Lexington Books, Lanham, 2006; Dawn L. Rothe – Christopher W. Mullins (2008): i. m.

³⁵ Dawn L. Rothe: i. m. 51. o.

³⁶ Paddy Hillyard: *Innaginative Crimes or Crimes of the Imagination*. In: Steve Tombs – Dave Whyte (eds.): *Unmasking the Crimes of the Powerful. Scrutinizing States & Corporations*. Peter Lang, New York, 2003, p. 224.

³⁷ Richard Quinney: *Who is the victim? Criminology*, vol. 10, no. 3, 1972, pp. 314–323.; David O. Friedrichs: *Victimology: A consideration of the radical critique*. *Crime and Delinquency*, 1983, April, pp. 283–294.; David Kauzlarich: *A criminology of the nuclear state*. *Humanity and Society*, vol. 19, 1995, pp. 37–57.; David O. Friedrichs: *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. Wadsworth, New York, 1996. Idézi David Kauzlarich – Rick A. Matthews – William J. Miller: i. m. 173. o. További történeti-irodalmi ismertetést a kutatási irányok változásáról lásd uo.

Erőfölény és gazdasági erő, erőfölénnyel visszaélés a gazdasági életben

A szervezetek (eminensen: a vállalatok) tevékenységének áttekintése során gyakran kerül szóba az erőfölénnyel élés, bár e fogalom a szakirodalomban inkább az erőfölénnyel visszaélés témakörnyezetében honosodott meg.

A kapitalista berendezkedésű országok körében legjellemzőbb a *gazdasági erőfölénnyel visszaélés*, aminek egyik megvalósulási formája a nagyvállalatok által szervezeten elkövetett gazdasági csalás. Ennek méreteit jól jellemzi, hogy az Egyesült Államokban 1968-ban a rablások során a szövetségi kereskedelmi bizottság (Federal Trade Commission) által becsült kárösszeg ötvenötmillió dollárra, a felderített üzleti csalásoké egybillió dollárra tehető.³⁸ Az Egyesült Államokban már a hatvanas években kimutathatók voltak az üzleti életben a piaci és a hatalmi (kormányzati) kontroll közötti kapcsolatok³⁹ csakúgy, mint a nagyvállalatok (például hadiipari, mezőgazdasági exportcégek) összefonódása a kormánnyal, annak exporttevékenységével.⁴⁰ Ma is érvényes *Frank Pearce* csaknem négy évtizeddel ezelőtt tett megállapítása: a vállalatok bűncselekményeinek elemzése során végül ahhoz az alapkérdéshez lyukadunk ki, hogy az amerikaiak és a világ miképp vélekedik a szabad vállalkozás rendszeréről.⁴¹

Számos tapasztalat alapján visszatérően felmerül a kérdés, hogy az állam szabályozó szerepe a kapitalista piacgazdaság viszonyai között meddig terjedjen ki. Úgy tűnik, hogy a szavak és a tények ebben a kérdésben sincsenek mindig összhangban egymással. *Ha-Joon Chang* hívja fel a figyelmet arra, hogy egyrészt a mai gazdag országok többsége a születőben lévő iparuk támogatására használta a protekcionizmus eszköztárát, másrészt még az olyan, a szabad kereskedelméről híres országban is, mint például Szingapúr, a kibocsátás több mint húsz százalékát az állami cégek adják, ami épp kétszerese a nemzetközi átlagnak.⁴² Ebből levonható az a következtetés, hogy nem az állam szabályozó szerepének kiterjedtsége, s nem is az állami rész tulajdon nagysága, hanem a *különböző érdekcsoportok*

---

³⁸ Frank Pearce: *The Powerful. Marxism, Crime and Deviance*. Pluto Press, London, 1976, p. 93.

³⁹ Uo. 95–96. o.

⁴⁰ Uo. 101–102. o.

⁴¹ Uo. 105. o.

⁴² *Ha-Joon Chang*: 23 dolog, amit nem mondanak el a kapitalizmusról. HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2013, 108–109. o. [HVG Könyvek]

közreműködésének szabályozottsága határozza meg valamely ország vagy régió állami és privát szektora működésének minőségét.

Szuchy Róbert utal arra, hogy az erőfölényre számos *definíciót* alakított ki a joggyakorlat.⁴³ Hivatkozik egy 1979-es európai bírósági határozatra⁴⁴, amelyik szerint a testület „a Hoffmann-La Roche ítéletben az erőfölényt úgy definiálta, mint olyan hatalmat, lehetőséget, amely akadályát képezheti annak, hogy egy vállalat függetlenül, önállóan járhasson el a versenytársak, az ügyfelek és a fogyasztók irányában”. Szuchy kifejti továbbá, hogy az Európai Bizottság „az erőfölényt 1990-ben a Renault/Volvo ügyben⁴⁵ úgy határozta meg, mint olyan hatalmat, amely segítségével úgy lehet árat emelni, hogy az nem jár a piaci részesedés csökkenésével. Hasonlóan a Renault/Volvo üggyhez, a Fiat Geotech/Ford New Holland ügyben⁴⁶ is megemlíti az áremelkedések lehetőségére vonatkozó hatalmat, mint tényezőt. Tehát az erőfölényt arról az oldalról közelítették meg ezekben az ügyekben, hogy az erőfölénnyel rendelkező vállalkozás képes az árakat a termelési költségek növelése nélkül emelni anélkül, hogy a piaci részesedés csökkenne.”

Az Európai Unió ide vonatkozó legfontosabb irányelvei a következőkben foglalhatók össze⁴⁷: gazdasági erőfölény egy vállalkozás által élvezett olyan gazdasági erővel való visszaélés, amely lehetővé teszi számára, hogy a releváns piacon a hatékony piaci versenyt jelentősen korlátozza azáltal, hogy módjában áll a többi versenytárstól, az ügyfelektől és végső soron a fogyasztóktól érzékelhető függetlenséggel eljárni. Alanya egy vagy több magánvállalat. A levezetésből kiténik, hogy az EU az erőfölényt mint megállapítható ténytet már önmagában visszaélésként definiálja, azaz elítélendőnek nyilváníja.

Az uniós szabályozás kimondja, hogy a belső piaccal összeegyeztethetetlen és tilos a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés a belső piacon vagy annak egy je-

⁴³ Szuchy Róbert: Az összefonódás – ellenőrzés európai uniós szabályai a jogbiztonság tükrében. PhD-értekezés, 2009, 91. o. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5676_section_1522.pdf

⁴⁴ Az Európai Bíróságnak a C-85/76. számú Hoffmann-La Roche&Co. kontra Bizottság-ügyben 1979. február 13-án hozott ítélete. EBHT, 1979, I-461. o.

⁴⁵ IV/M.04, Renault/Volvo, 1990. november 7.

⁴⁶ IV/M.09, Fiat Geotech/Ford New Holland, 1990. február 8.

⁴⁷ A Bizottság 330/2010/EU rendelete az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikke (3) bekezdésének vertikális megállapodások és összehangolt magatartások csoportjaira történő alkalmazásáról. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010R0330&from=HU>

lentős részén akár egy, akár több vállalat által, ha ez hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre. A jogszabály pontos szövege a következő:

„Ha a Szerződések másként nem rendelkeznek, a belső piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet” [107. cikk (1) bek.]

Visszaélésszerű magatartásnak tekintendők különösen a következők:

- a) felfaló ár, túlzott, illetve diszkriminatív ár, „hűség”-kedvezmények;
- b) szerződéskötés megtagadása;
- c) szállítás megtagadása (United Brands, továbbértékesítési tilalom);
- d) tisztességtelen üzleti feltételek kikötése;
- e) árukapcsolás (a szerződések megkötésének függővé tétele olyan kiegészítő kötelezettségeknek a másik fél részéről történő vállalásától, amelyek sem természetüknél fogva, sem a kereskedelmi szokások szerint nem tartoznak a szerződés tárgyához);
- f) egyenértékű ügyletek esetén eltérő feltételek alkalmazása az üzletfelekkel szemben.

Külön ki kell térni az *állami támogatások* egyes eseteire, amelyek az uniós szabályozás értelmében tiltott gazdasági beavatkozások, és a támogatott vállalatot gazdasági erőfölénnyel visszaéló helyzetbe hozzák. Államiaknak tekintendő az a támogatás, amelyik

- államtól származik;
- meghatározott piaci szereplő(k)nek nyújtott gazdasági előnyt jelent (például pénz, adócsökkentés, állami garancia);
- érvényesül a szelektivitás követelménye, azaz nem általános hatályú.

Az előbbivel egy tekintet alá esik az a támogatás is, amelyet egy magánalapítvány állami pénzből juttat. Az állam (tág fogalom), és minden olyan szerv e körbe sorolandó, amelyik közpénzből folytatja a tevékenységét. Értelemszerűen e körbe tartoznak a közfeladatot ellátó szervek, továbbá a regionális és helyi önkormányzatok.

A magyarországi szabályozásra áttérve, ugyanerről a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló, többször módosított 1996. évi LVII. törvény (az úgynevezett *versenytörvény*) „lágyabban” fogalmaz, amidőn a következő meghatározást nyújtja: gazdasági erőfölényben van az érintett piacon,

aki gazdasági tevékenységét a piac többi résztvevőjétől nagymértékben függetlenül folytathatja, anélkül hogy piaci magatartásának meghatározásakor érdemben tekintettel kellene lennie versenytársainak, szállítóinak és üzletfeleinek vele kapcsolatos piaci magatartására. Gazdasági erőfölényben lehet egy vállalkozás, illetve vállalkozáscsoport vagy több vállalkozás, illetve több vállalkozáscsoport közösen (22. §).

A visszaélés egyes formáiról a *versenytörvény* a következők szerint rendelkezik (21. §):

Tilos a gazdasági erőfölénnyel visszaélni, így különösen:

- a) az üzleti kapcsolatokban – ideértve az általános szerződési feltételek alkalmazásának esetét is – tisztességtelenül vételi vagy eladási árakat megállapítani, vagy más módon indokolatlan előnyt kikötni, vagy hátrányos feltételek elfogadását kikényszeríteni;
- b) a termelést, a forgalmazást vagy a műszaki fejlődést a végző üzletfelek kárára korlátozni;
- c) indokolatlanul elzárkózni az ügylet jellegének megfelelő üzleti kapcsolat létrehozásától, illetve fenntartásától;
- d) a másik fél gazdasági döntéseit indokolatlan előny szerzése céljából befolyásolni;
- e) az árut az ár emelését megelőzően vagy az ár emelkedésének előidézése céljából, vagy egyébként indokolatlan előny szerzésére, illetve versenyhátrány okozására alkalmas módon a forgalomból indokolatlanul kivonni, illetve visszatartani;
- f) az áru szolgáltatását, átvételét más áru szolgáltatásától, átvételétől, továbbá a szerződéskötést olyan kötelezettségek vállalásától függővé tenni, amelyek természetüknél fogva, illetve a szokásos szerződési gyakorlatra figyelemmel nem tartoznak a szerződés tárgyához;
- g) azonos értékű vagy jellegű ügyletek esetén az üzletfeleket indokolatlanul megkülönböztetni, ideértve olyan árak, fizetési határidők, megkülönböztető eladási vagy vételi feltételek vagy módszerek alkalmazását, amelyek egyes üzletfeleknek hátrányt okoznak a versenyben;

- h) a versenytársaknak az érintett piacról való kiszorítására vagy a piacra lépésük akadályozására alkalmas, nem a versenytársakéhoz viszonyított nagyobb hatékonyságon alapuló, túlzottan alacsony árakat alkalmazni;
- i) a piacra lépést más módon indokolatlanul akadályozni; vagy
- j) a versenytárs számára indokolatlanul hátrányos piaci helyzetet teremteni, vagy gazdasági döntéseit indokolatlan előny szerzése céljából befolyásolni.

Az erőfölény gyakorlati értelmezéséhez nyújt segítséget *Dán Judit*, aki az erőfölény negatív megközelítését mutatja be, amikor arról szól, hogy az érintett földrajzi piac meghatározása során nem beszélhetünk erőfölényről abban a földrajzi térségben, amelyre nézve az adott árut illetően a verseny feltételei azonosak.⁴⁸ Megjegyzi továbbá, hogy kétféle magatartástípust különböztethetünk meg: a korlátozót és a kizsákmányolót. A gazdasági erőfölényes helyzet kritériumai a piaci részesedés, a versenytársak piaci részesedése, a piacra lépési akadályok, egyéb piaci jellemzők, a vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzet, továbbá a szellemi források.⁴⁹ Összhangban a magyar versenytörvénnyel a visszaélésnek több típusát emeli ki, amelyek közül nevesíthetően legfontosabbak a következők: az árpolitikához kötődő visszaélések (túlzottan magas, felfaló vagy ragadozó ár, diszkriminatív árazás), a piaclezárás következményeként megvalósuló kizárólagos értékesítés, a szerződéskötés, illetve a szállítás megtagadása, az árukapcsolás, továbbá a kibocsátás visszafogása, a műszaki fejlődés akadályozása.⁵⁰

A rendelkezésre álló szakirodalom alapján nemcsak az állapítható meg, hogy az erőfölény értelmezésének csupán a gazdasági vonatkozásai kidolgozottak, társadalmi beágyazottsága viszont fehér folt, hanem az is, hogy az erőfölénnyel élés, de főként a visszaélés mintha valamiféle jogi korlátok közé szorítható és ekként szabályozható entitás volna. Mindkét esetben sugalmazottnak tűnik az eleve szándékos, tudatos magatartás. Meglehet, hogy jogi megközelítésből ez a felfogás, szemlélet elfogadható, sőt talán kifejezetten helyes, azonban semmiféle támpontot nem nyújt a jelenség kiváltó okainak és következményeinek a megértéséhez. Ezért nem meglepő, hogy az erőfölénnyel visszaélésnek is csak a gazdasági vetületeivel találkozhatunk a szakirodalomban.

Úgy vélem, hogy az erőfölény szabályozása „kívülről” politikai, „belülről” gazdasági feladatként fogható fel. (A kettő külön-külön egy-egy *erőtér*nek tekinthető; mindkettő viszonylagos önállósággal jellemezhető, ám egymással számos

---

⁴⁸ Dán Judit: A gazdasági erőfölénnyel való visszaélés. Előadás. [szabadsuli.hu](http://www.szabadsuli.hu), 2008. november 13. http://www.szabadsuli.hu/index.cgi?r=&v=&l=&mf=&p=eloadas_081113

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

szálon kapcsolódó hatalommal.) A *politikai erőtér* vizsgálata esetén elemezni célszerű azokat a társadalmi-szociális érdekekben megnyilvánuló előnyöket, valamint a hátrányokban jelentkező kényszereket, amelyek a politikai és a gazdasági hatalom mint két halmaz egymással való találkozására, egymásba olvadása területén fedezhetők fel. A *gazdasági erőtér* oldaláról mindenkor egy előny-hátrány (haszon-költség) elemzés valósul meg, aminek lehetséges optimalizálási igényével lép be az előbbi (a politikai) körbe. Erre a többoldalú megközelítésre különösen szükség mutatkozik, amióta a két feladat immár elszakadt a lokalitástól, s a nemzeti, sőt a regionális kereteket is kinőtte, azaz amióta gazdaság transznacionális-globális méreteket öltött.

Az erőfölénnyel élés és visszaélés megnyilvánulásakor jól megfigyelhető, hogy egyre jellemzőbb a *politikai és a gazdasági erőtér szereplőinek együttes fellépése*. A multi- és transznacionális vállalatok, termelési hálózatok tevékenységük során általában maguk mögött tudhatják egy vagy több politikai hatalmi tényező támogatását. Ez az ellenkező irányban is érvényes megállapítás: a politikai hatalom számos területen támaszkodhat a befolyási övezetébe sorolható gazdasági erőkre, erőforrásokra. Nem véletlen, hogy formálisan vagy informálisan általánosan elterjedt gyakorlat, hogy a két erőforrás úgynevezett *partneri megállapodásokat* köt egymással, ami egyet jelent azzal, hogy kölcsönösen, másoknál kedvezőbb feltételekben részesítik egymást. Ez együtt járhat bizonyos erőfölénnyel, amelynek visszaéléssmentes vagy visszaélésszerű mivoltáról különböző fórumokon jogi formába öntött döntés születhet (lásd például a már említett EU-irányelvek vonatkozó részét).

Ebben a környezetben célszerű vizsgálni egy-egy *vállalat, vállalati menedzser* szerepét, tevékenysége lehetőségeit és korlátait. Az erő, illetve erőfölény már önmagában, a vele való visszaélés szándékos vagy luxuriózus megvalósulása ugyanis részint előre tervezhető, részint előre fel nem becsülhető olyan károk okozásával járhat, amely a rendszer illetén működése hiányában nem valósulhatna meg. A szándékos károkozással nem kívánok foglalkozni, annak különböző megvalósulási módjait, az előidéző okokat, a következmények feltárását a gazdasági büntetőjog alaposan, a gazdasági bűncselekményekkel foglalkozó kriminológiai kutatások pedig részben eddig feltárták. Az igazi kihívás a korábbiakban már említett *nem várt, figyelembe nem vett, sőt kifejezetten nem kívánt, rövid és hosszú távon jelentkező mellékhatások megismerése és rendszerezése* lehet.

A nem szándékoltan okozott rövid és hosszú távú károkozások elemzése nem nélkülözheti azok *etikai vonatkozásait*. Csak az e körbe sorolható fő kérdések tisztázása után célszerű azt vizsgálni, hogy valamely döntés, tett jogi szempontból milyen megítélés alá kell hogy essen. Vizsgálódásunkat innentől az *élet, testi*

épség és egészség megsértése és/vagy veszélyeztetése körére korlátozzuk. Morál és érdek konfliktusakor – amint ezt korábban már érintettem – a normalitás és a deviancia határmezsgyéjén inogva kell állást foglalnunk a támogatott, a túrt és a tiltott magatartásokról. Jelenlegi ismereteink már elégségesek annak rögzítésére, hogy a hagyományos felfogás újraértelmezésére, a korábbi álláspontokat meghaladó, s egyúttal azokkal részben vagy egészben szembemenő felfogás elfogadására látszik esély. Vannak és lesznek olyan tettek, amelyek megítélésekor paradigmaváltásra van, illetve lesz szükség.

A továbbiakban két irányban nyitok: egyik a transz- és multinacionális vállalatok erőfölényének érvényesítése részeként tekinthető munkavégzés, ennek során a keletkező kárkövetkezmények vizsgálata; a másik az erőfölény megtartása, megszerzése érdekében végzett munka során a környezetterhelés, túlterhelés esetén a környezet megkárosításának elemzése.⁵¹ Akár a távol-keleti (például indiai) vegyi és más (például ruha-) ipari tevékenységnek a munkavégzőket érintő, akár az említett tevékenységek más rövid távú (például a közvetlen környezetet érő egészségkárosodások), akár hosszú távú (például atomerőművek sugárszennyezési kockázata) felveti a morális felelősség kérdését össztársadalmi, gazdasági ágazati és vállalati szinten. Az említett veszélyjelenségek közös jellemvonása, hogy nem kell valamit szándékosan megtenni, mert az is elég lehet, ha nem teszünk ellenük semmit vagy eleget.

A most tárgyalt körben a döntések előkészítése során gyakran kizárólag két tényezőre irányul a figyelem: a gazdasági érdekre és a jogi eszköztárral felvértezett hatalom lehetséges (válasz)reakcióira. Kimarad a döntés-előkészítés során egy fontos kérdés elemzése, nevezetesen: szabad-e valamit megtenni? E kérdés pedig továbbiakat involvál. Ilyenek a következők: Morálisan elfogadható-e valamely döntés, ha a rákövetkező cselekvés és annak lehetséges (és belátható) következménye kártételhez vezet? Vagy, ellenkezőleg: morális megfontolás nem számít, csak az, hogy lehetőségben áll-e valamit megtenni vagy sem? És ha ez a lehetőség adva van, és a cselekedet a jó erkölcsbe ütközik, ám jogszabály nem tiltja, akkor megtehetem-e? Általános érvényű lehet az „ami nem tilos, az szabad” gondolkodásmód? Elfogadható szemléletmód, amelyik azt a felfogást váltja valóra, hogy mindent megteszek, ami itt és most az érdekeimet szolgálja, s amit, erőfölényemet kihasználva képes vagyok megtenni? Akkor is helyénvaló ez az álláspont, ha ezáltal az erőfölényért vívott küzdelemben felülkerekedve a gyengébbnek hátrányt, kárt, veszteséget okozok? Amikor e kérdésekre igenlő a válasz, erkölcsi értelemben ekkor vált

---

⁵¹ Mindkettőről külön-külön is, meg együttesen is számos példa található abban a készülő monográfiában, amelyiknek része a jelen tanulmány.

át az erőfőlény kihasználása az erőfőlényvel visszaélésbe. A jelen világunkra jellemző törvényszerűségek helyes ismeretéről tesz tanúbizonyságot, aki úgy véli: az erőfőlényvel visszaélés egyre fokozódó mértékben *mindennapi életünk szerves része*. Minél inkább globalizálódik a világ, annál inkább. A korlátozásra hivatott, és a korábbi évtizedekben még többé-kevésbé feladatukat betölteni képes különböző fékek és ellensúlyok, még azokban az esetekben is, amikor és ahol fellelhető, egyre erőtlenebbek.

Az erőfőlényvel visszaélés *globális elterjedéséhez* számos tényező járul hozzá. Ezek némelyike feltűnésmentesen van jelen a mindennapjaink tetteit motiváló elemek között. Szerepük abban tér el a többitől, hogy hatásukra a tett és a következménye közötti oksági lánc a megszokottól (és esetleg a várttól) alapvetően eltérhet. *Két példa* egyértelművé teheti, hogy mire gondolok.

Az *első* körbe sorolhatók a gazdag régiókból a szegényekbe áttelepített gyártási-munkavégzési módszerek. Manapság mi sem természetesebb, mint hogy a munkabiztonság csakúgy, mint a munkavégzési módok teljesen mások egy európai és egy dél-ázsiai ország azonos minőségű terméket előállító üzemében. Az élet, testi épség, egészség értéke az utóbbi régióban olykor lényegesen kevesebb, mint az előbbiben. Ez az állapot ott még normális, itt már nem. (Legyen bármilyen magyarázó ok, mint például a hagyomány, az igénytelenség, a fel nem ismert lehetőségek, az újfajta, s ezért veszélyeiben még ott fel nem tárt munkakörülmények és más hasonló.) Kérdés, hogy a világ egyik térségében az olyan alacsony biztonsági színvonal morálisan elfogadható-e, amelyik egy másikban (abban, amelyik a munka megrendelőjének anyaországa) elfogadhatatlan. Vagy – mint én gondolom – ez a kapitalizmus egyik vadhajtásának, nevezetesen az erőfőlényvel való visszaélésnek elfogadhatatlan, ám a munkavégzés helyszínén nem szankcionált, a megrendelő helyszínén pedig eltúrt formája?

Az előbbiekhöz hasonlóan vélekedik *Al Gore*: „Amikor a befektetők és vezérigazgatók a növekedésnek egy olyan meghatározására összpontosítanak, amely nem veszi figyelembe a cégek tevékenységének otthont adó közösségek egészségét és jólétét, a munka országnak elvágó alkalmazottak egészségét és a cégek működésének a környezetre gyakorolt hatásait, akkor hallgatólagosan úgy döntenek, hogy semmibe vesznek bizonyos lényeges tényeket, amelyek könnyen fenntarthatatlanná tehetik a valódi növekedést.”⁵²

A *második* fajta visszaélési forma alapjául vegyük példának egy hagyományos kályha és egy atomerőmű felrobbanását. A lehetséges következmények tekintetében az egyik egy mindenki által használt létfontosságú eszköz, amely viszonylag

⁵² Al Gore: A jövő. A globális változás hat mozgatórugója. HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2013, 27. o. [HVG Könyvek]

ritka és erősen korlátozott kört érintő veszélyforrás, s amelynek biztonságos működtetéséhez nem szükséges különösebb szakismeret. És milyen a másik? Nos Csernobil és Fukushima óta tudjuk... Ezzel kapcsolatban egyetlen kérdés tehető fel: morálisan elfogadható-e a „tüllövés”, tehát az az állapot, amelybe a világot a gazdag országok politikai és gazdasági hatalommal bíró vezetői behajszolták, s amelyből a kiút legcsekélyebb esélye sem látszik?

Mindkét területet egyazon kérdés érinti: a mai világ valósága szempontjából melyik etikai felfogás a követett, s melyik a követendő? Elégséges-e a szándéketikában megfogalmazott parancsokat teljesíteni, vagy a tett és a következmény valós, valószínű és lehetséges kimenetelét is a morálisan helyes döntés részének kell(ene) tekinteni? Megengedhető-e egyfajta *kettős morál* gyakorlása mindennapjaink tetteinek megítélésében? Ez egy olyan egyszerű kérdésre adott igen-nem válasszal eldönthető, mint hogy *vajon ami az első (gazdag) világ területén követendő és kikényszerítendő norma valamennyi felelős döntéshozó (így például egy transznacionális termelési hálózat menedzsere) számára, az a harmadik világban negligálható-e.*

Mai problémáink gyökerei természetesen nem új keletűek, hiszen a kapitalizmus kialakulásától fogva a rendszer lényege a haszonelvűség, a profittermelés – miként erről korábban már ugyancsak szó volt. Legalább kétszáz éve a gazdaságot a rövid távon elérhető haszon ígérete mozgatja, nemigen törődve az ezzel esetleg hosszú távon együtt járó veszteségekkel. Erre már *Marx* felhívta a figyelmet, amikor számos alkalommal a munka világában a termelőerők és a termelési módok aránytalanságával összefüggésben az emberek kizsákmányolásáról értekezett.⁵³ A természet kizsákmányolása pedig legalább a *Római Klub* – akkor még talán idejekorán érkező és a tüllövésről elmélkedő – figyelmeztetése óta köztudott. Így mára a rövid távon (esetleg) jelentkező haszon és a hosszú távon (biztosan) keletkező veszteség a politikai és a gazdasági hatalom egymást segítő és egyúttal egymással versengő szimbiózisa folytán a jelen és a jövő emberiségét olyan helyzetbe hozta, amely immár túlélésünkről szól, s amelynek pozitív kimenetele ma esélytelennek látszik.

Látnunk kell, hogy az érdekek maximális érvényesítése által a gazdasági versenyből származó haszon az erőfölénnyel élők és visszaélők számára is csak rövid távon látszik érvényesíthetőnek, miközben a morális szempontok érvényre juttatása a minimumon van, ebből fakadóan viszont a veszteség mind rövid, mind hosszú távon nagy valószínűséggel prognosztizálható. Tekintettel arra, hogy az „aki kimarad, az lemarad” mint gazdasági tapasztalat egyre fontosabb szerepet

---

⁵³ Természetesen arról se feledkezzünk meg, hogy az általa kínált alternatíva nem bizonyult kiútnak.

tölt be globális világban, ezért az erőfölénnyel visszaélés lehetőségei mind nagyobb jelentőségre tesznek szert a gazdasági és politikai kapcsolatokban. Ezzel együtt jár azonban egy a társadalom szövetében keletkező szakadás, amelynek jellemzője a végleg leszakadók, a reménytelenek és esélytelenek egyre növekvő száma. A távolság növekedésével a „lent” lévők immár a „fent” lévők számára nem tényezők, ami persze nem jelenti azt, hogy a „lentic” elérve egy kritikus tömeget, ne lennének alkalmasak arra, hogy a nekik megfelelő ideológiai támasz esetén a „fentiek” életét, viszonylagos nyugalma tönkretegyék. Hiszen ők a különböző lázadások, felkelések, forradalmak, háborúk kiváló „ágyútöltelékei” voltak a múltban, azok a jelenben és lesznek a jövőben is.⁵⁴

Az előadottak alapján esetleg felmerülhet az olvasóban az a feltételezés, hogy a fennálló életviszonyokat (tehát az erőfölény létét éppúgy, mint a vele való visszaélést) valamiféle megváltoztathatatlan, sorsszerű jelenségnek tekintem. Erről szó sincs. A döntéseket, a morálisan elfogadhatókat és elfogadhatatlanokat egyaránt, továbbá a jogszabályi engedélyeket és tilalmakat választási helyzetben lévő emberek hozzák. Szűkebben vett tárgyunkhoz visszatérve: felelős pozícióban dolgozó személyek (politikusoktól a bürokratakon keresztül a termelésirányító menedzserekig) határoznak arról, hogy – az adott rendszer keretei között(!) – hol húzhatók meg a tiltott, a túrt és a támogatott döntések határai. Melyek azok az érdekek, amelyek érvényesítése morálisan akceptálható, milyen jogi (és ezzel együtt kormányzati) környezetet teremtenek a lehetséges érdekérvényesítés kivitelezéséhez, a gazdasági és az állami élet összefonódásának milyen morális imperatívuszok szabnak határt, és így tovább.

Összegzés

Az erőfölénnyel visszaélésről makrokriminológiai megközelítésben *összegzően* a következőket állapíthatjuk meg.

Az erőfölényt a szakirodalom a gazdasági tevékenységek körére korlátozza, bár nem kétségesen ennél sokkal nagyobb kört érint, hiszen a biológiai és a társadalmi túlélés egyik fontos eleme. A gazdasági erőfölény lehetőséget nyújt a piaci szereplőnek arra, hogy a releváns piacon a hatékony versenyt korlátozza. Alanyai

---

⁵⁴ Az állítás alátámasztására legyen elegendő az Iszlám Állam (ISIS) nevű formáció harcosai között fellelhető, talajukat és perspektívát vesztett európai fiatalokra hivatkozni.

lokális, regionális és interkontinentális magánvállalatok, amelyek sok esetben szoros kapcsolatokat tartanak fenn kormányzati szervekkel.

Értelmezésünkben az erőfölénnyel visszaélés a hatalommal visszaélés szinonimája. A megvalósulás mértéke függ a környezettől, a lehetőségektől és a döntést hozó embertől. Az erőfölénnyel visszaélés eszközei és módszerei közé tartozik a gazdasági kényszer, a megfélemlítés, a lobbitevékenység, és a lehetséges kárkövetkezmények területi (földrajzi értelemben vett) áttelepítésének mint felkínálkozó lehetőségeknek az alkalmazása, továbbá a politikai nyomásgyakorlás, a laza jogi szabályozás és a kulturális normák adta feltételek kihasználása.

Az erőfölénnyel visszaélés hatásai és következményei között kiemelésre kívánkozna, hogy az előnyök többnyire rövid távon jelentkeznek, hátrányai gyakorlata már rövid távon, de jellemzően hosszú távon mutatkoznak meg. Épp ezért új kihívásokra végre új válaszok kellenének – de többnyire a régiak maradnak. *Erőfölény, erőfölénnyel visszaélés* a szándékos bűncselekmények többségének lényegi jellemzője. A megállapítás mind a makro-, mind a mikrokriminalitásra érvényes. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy sem maga a jelenség, sem az elkövetőség inkább nem új, csak mind a tartalom, mind a forma tér el a korábban megszokottól. Sajnos maga a válaszstratégia sem lép túl a tradíciókon, s már csak emiatt is az új körülmények közepette vagy késik, vagy – többnyire – inadekvát, illetve jellemzően a kettőnek az elegye. Az erőfölénnyel visszaélés társadalmi veszélyessége épp ebben rejlik.

Idézett irodalom

Barak, Gregg: *Crimes by the Capitalist State*. State University of New York Press, Albany, 1991

Barak, Gregg: *Integrating criminologies*. Allyn & Bacon, Boston, 1998

Boot, Max: Neither New nor Nefarious: The Liberal Empire Strikes Back. *Current History*, vol. 102, no. 667, 2003. <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/boot.htm>

Braithwaite, John: *Crime, shame, and reintegration*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989

Card, Claudia: Rape as a weapon of war. *Hypatia*, vol. 11, no. 4, 1996

Chambliss, William J.: State-organized crime. *Criminology*, vol. 27, 1989

Chambliss, William J.: Commentary. *Society for the Study of Social Problems Newsletter*, vol. 26, no. 1, 1995

Chang, Ha-Joon: *23 dolog, amit nem mondanak el a kapitalizmusról.* HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2013 [HVG Könyvek]

Clinard, Marshall B. – Quinney, Richard: *Criminal Behavior Systems: A Typology.* Holt, Rinehart, and Winston, New York, 1973

Dán Judit: *A gazdasági erőfölénnyel való visszaélés.* Előadás. szabadsuli.hu, 2008. november 13. http://www.szabadsuli.hu/index.cgi?r=&v=&l=&mf=&p=eloadas_081113

Dussich, John P. J.: Some Theoretical and Pragmatic Observations on the Abuse of Power. In: **Kaiser, Günther – Kury, Helmut – Albrecht, Hans-Jörg (eds.):** *Victims and Criminal Justice. Vol. 52/2: Particular Groups of Victims. Part 2.* Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1991, S. 677–688.

Friedrichs, David O.: Victimology: A consideration of the radical critique. *Crime and Delinquency*, April 1983

Friedrichs, David O.: State crime or governmental crime: Making sense of the conceptual confusion. In: **Ross, Jeffrey Ian (ed.):** *Controlling state crime.* Garland, New York, 1995, pp. 53–79.

Friedrichs, David O.: *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society.* Wadsworth, New York, 1996

Friedrichs, David O.: *State crime: Volumes I & II.* Ashgate, Dartmouth, 1998

Friedrichs, David O.: The crime of the century? The case for the Holocaust. *Crime, Law and Social Change*, vol. 34, 2000

Friedrichs, David O.: *Trusted criminals: White collar crime in contemporary society.* 3rd ed. Wadsworth, Belmont, 2007

Frimpong, Kwame: *Victimising the Accused and the State Through Incarceration – The Experience of Botswana.* In: **Kaiser, Günther – Kury, Helmut – Albrecht, Hans-Jörg (eds.):** *Victims and Criminal Justice. Vol. 52/2: Particular Groups of Victims. Part 2.* Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 1991, pp. 733–745.

Gore, Al: *A jövő. A globális változás hat mozgatórugója.* HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2013 [HVG Könyvek]

Hatchard, John: Victims of Crime and Abuse of Power in Africa: An Overview. In: **Kaiser, Günther – Kury, Helmut – Albrecht, Hans-Jörg (eds.):** *Victims and*

Criminal Justice. Vol. 52/2: Particular Groups of Victims. Part 2. Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 1991, pp. 689–732.

Hillyard, Paddy: Innaginative Crimes or Crimes of the Imagination. In: **Tombs, Steve – Whyte, Dave (eds.):** *Unmasking the Crimes of the Powerful. Scrutinizing States & Corporations.* Peter Lang, New York, p. 224.

Hudson, Barbara: Difference, diversity and criminology: The cosmopolitan vision. *Theoretical Criminology*, vol. 12, no. 3, 2008

Kaiser, Günther – Kury, Helmut – Albrecht, Hans-Jörg (eds.): *Victims and Criminal Justice. Vol. 52/2: Particular Groups of Victims. Part 2.* Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 1991

Kauzlarich, David: A criminology of the nuclear state. *Humanity and Society*, vol. 19, 1995

Kauzlarich, David – Kramer, Ronald C.: *Crimes of the Nuclear State: At Home and Abroad.* Northeastern University Press, Boston, 1998

Kauzlarich, David – Matthews, Rick A. – Miller, William J.: Toward a Victimology of State Crime. *Critical Criminology*, vol. 10, 2001

Klein, Naomi: *Shock doctrine: the rise of disaster capitalism.* Picador, 2007

Kramer, Ronald – Michalowski, Raymond J.: War, aggression, and state crime: A criminological analysis of the invasion and occupation of Iraq. *British Journal of Criminology*, vol. 4, no. 4, 2005

Kramer, Ronald C. – Michalowski, Raymond J.: The invasion of Iraq as state-corporate crime. In: **Michalowski, Raymond J. – Kramer, Ronald C. (eds.):** *State-corporate crime: Wrongdoing at the intersection of business, government.* Rutgers University Press, New Jersey, 2006, pp. 199–214.

Lenning, Emily – Brightman, Sarah: Oil, Rape and State Crime in Nigeria. *Critical Criminology*, vol. 17, 2009

Matthews, Rick A. – Kauzlarich, David: State crimes and state harms: a tale of two definitional frameworks. *Crime, Law and Social Change*, vol. 48, 2007

Michalowski, Raymond J.: Power, crime and criminology in the new imperial age. *Crime, Law and Social Change*, vol. 51, 2009

Michalowski, Raymond J. – Kramer, Ronald C. (eds.): *State-corporate crime: Wrongdoing at the intersection of business, government.* Rutgers University Press, New Jersey, 2006

Mullins, Christopher W.: 'He Would Kill Me With His Penis': Genocidal Rape in Rwanda as a State Crime. *Critical Criminology*, vol. 17, 2009

Mullins, Christopher W. – Rothe, Dawn L.: Darfur: The forgotten ones. *Critical Criminology*, vol, 15, no. 2, 2007

Mullins, Christopher W. – Rothe, Dawn L.: *Power bedlam, and bloodshed: State crime in post-colonial Africa*. Peter Lang Publishing, 2008 [2008a]

Mullins, Christopher W. – Rothe, Dawn L.: *Blood, power, and bedlam: Violations of international criminal law in post-colonial Africa*. Peter Lang, 2008 [2008b]

Neuman, Elias: *Victimization and Abuse of Power in the Latin American Prisons*. In: **Kaiser, Günther – Kury, Helmut – Albrecht, Hans-Jörg (eds.):** *Victims and Criminal Justice. Vol. 52/2: Particular Groups of Victims. Part 2*. Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 1991, pp. 747–762.

Pearce, Frank: *The Powerful. Marxism, Crime and Deviance*. Pluto Press, London, 1976

Quinney, Richard: Who is the victim? *Criminology*, vol. 10, no. 3, 1972

Ross, Jeffrey Ian (ed.): *Controlling state crime*. Garland, New York, 1995

Ross, Jeffrey Ian (ed.): *Varieties of State Crime and its Control*. Criminal Justice Press, New Jersey, 2000

Rothe, Dawn L. – Friedrichs, David O.: The state of the criminology of crimes of the state. *Social Justice*, vol. 3, no. 1, 2006

Rothe, Dawn L. – Mullins, Christopher W.: *Symbolic gestures and the generation of international social controls: The International Criminal Court*. Lexington Books, Lanham, 2006

Rothe, Dawn L. – Mullins, Christopher W.: Darfur and the politicalization of international law: Genocide or crimes against humanity. *Humanity and Society*, vol. 31, no. 1, 2007

Rothe, Dawn L. – Mullins, Christopher W.: Genocide, war crimes and crimes against humanity in Central Africa: A criminological exploration. In: **Smeulers, Alette – Haveman, Roelof (eds.):** *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes*. Intersentia, Antwerpen, 2008, pp. 135–158.

Rothe, Dawn L.: *State Criminality. The Crime of All Crimes*. Lexington Books, Lanham, 2009

Ruggiero, Vincenzo: War, Crime, Empire and Cosmopolitanism. *Critical Criminology*, vol. 15, 2007

Ruggiero, Vincenzo – Welch, Michael: Power crime. *Crime, Law and Social Change*, vol. 51, 2009

Salzman, Todd A.: Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims in the Yugoslavia. *Human Rights Quarterly*, vol. 20, 1998

Sassen, Saskia: *Globalization and its discontents. Essays on the new mobility of people and money.* New Press, New York, 1998

Smeulders, Alette – Haveman, Roelof (eds.): *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes.* Intersentia, Antwerpen, 2008

Stacharowsky, Heiner: *Massenmedien und Kriminalität der Mächtigen. Inaugural Dissertation.* Druckerei Baier, Heidelberg, 1994

Stiglitz, Joseph E.: *Globalization and its discontents.* Norton, New York, 2003

Szuchy Róbert: *Az összefonódás – ellenőrzés európai uniós szabályai a jogbiztonság tükrében.* PhD-értekezés, 2009 http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5676_section_1522.pdf

Tittle, Charles: *Control balance: Toward a general theory of deviance.* Westview Press, 1995

Tombs, Steve – Whyte, Dave (eds.): *Unmasking the Crimes of the Powerful. Scrutinizing States & Corporations.* Peter Lang, New York, 2003

Welch, Michael: Ordering Iraq: Reflections on Power, Discourse, & Neocolonialism. *Critical Criminology*, vol. 16, 2008